

CHARAKTERYSTYKA OBSZARU ARKUSZA

Położenie geograficzne i administracyjne. Arkusz Chorzów M-34-62-B-b obejmuje teren położony w środkowej części Wyżyny Katowickiej w obrębie jednostki niższego rzędu – Płaskowyzu Bytomsko-Katowickiego, przez który przechodzi dział wód Odry i Wisły (Kondracki, 2000).

Analizowany obszar jest zlokalizowany w środkowej części województwa śląskiego. W jego obrębie znajdują się dzielnice miast powiatowych: Chorzowa, Świętochłowic, Rudy Śląskiej, Bytomia, Siemianowic Śląskich i Katowic, które tworzą aglomerację miejsko-przemysłową o największej w Polsce gęstości zaludnienia i koncentracji przemysłu.

Ukształtowanie powierzchni, geomorfologia. Powierzchnię obszaru arkusza cechuje urozmaicona rzeźba terenu, lokalnie mocno przeobrażona wskutek działalności przemysłowej. Analizowany rejon leży w granicach wysokości 250,0–338,8 m n.p.m. (odpowiednio w dolinie Bytomki i w rejonie Wzgórz Kochłowniczych).

Zmiany środowiska przyrodniczego spowodowała eksploatacja węgla kamiennego, hutnictwo żelaza i cynku oraz energetyka, które przyczyniły się do powstania zwałów skał płonnych oraz żużli hutniczych i innych odpadów składowanych w bezpośrednim sąsiedztwie kopalń, hut i osiedli. Największe przekształcenia powierzchni obejmują tereny czynnych i zlikwidowanych kopalń węgla kamiennego (Polska, Barbara-Chorzów, Nowy Wirek) i hut (ArcelorMittal – dawniej Kościuszko i Batory, Stal-Odlew – dawniej Zygmunt, Pokój, Florian, Silesia i Baildon) oraz zakładów metalowych (Alstom-Konstal), azotowych i chemicznych (Hajduki). W wielu rejonach występują szkody górnicze.

Z uwagi na położenie wododziałowe sieć hydrograficzna obszaru w granicach arkusza jest uboga i silnie przekształcona przez różnorodną działalność przemysłową. Zachodnia część obszaru arkusza, odwadniana przez Potok Bielszowicki (Kochłówkę) i Bytomkę, znajduje się w dorzeczu Odry, zaś część wschodnia i środkowa (teren zlewni Rawy) należy do dorzecza górnej Wisły. Do wód powierzchniowych trafiają zrzuty wód kopalnianych oraz oczyszczone ścieki przemysłowe i komunalne (Cudak, Wantuch, 2009).

Regulowanie i kanalizowanie koryt rzecznych jest przyczyną degradacji ich dolin, których obszary to w wielu miejscach tereny przemysłowe i poprzemysłowe. Obecnie sytuacja ulega poprawie, choć zbyt powolnej. Od 2005 r. realizowany jest projekt „Przyjazna Kłodnica”, którego celem jest polepszenie jakości wody i osadów rzeki i jej dopływów (w tym Bytomki i Potoku Bielszowickiego). Efektem projektu będzie eliminacja zanieczyszczeń ze źródeł niepołączonych z siecią kanalizacyjną, redukcja ładunku zanieczyszczeń w miastach oraz minimalizacja skutków szkód górniczych (Rzeki...).

Charakterystyczną cechą ukształtowania terenu jest występowanie rozległych obszarów bezodpływowych, w których mieszczą się zbiorniki utworzone w zapadliskach i nieckach osiadania. Jednym z nich jest Zespół Przyrodniczo-Krajobrazowy „Żabie Doły”, położony przy północnej granicy arkusza, cechujący się bytowaniem kilkunastu gatunków ptaków chronionych (Michalik red., 2003). Do większych zbiorników powstałych w wyniku osiadania terenu pod wpływem działalności górniczej należy też staw Kalina oraz wiele innych stawów (Marcina, Skalka, Wojskowy). Liczne zbiorniki wodne występują na terenie Wojewódzkiego Parku Kultury i Wypoczynku (WPKiW) w Chorzowie oraz przy granicy Świętochłowic i Rudy Śląskiej (ciąg zbiorników połączonych potokiem wpadającym do Bytomki).

Zabudowa i użytkowanie terenu. Tereny bez zabudowy zajmują 52% powierzchni arkusza. Są na ogół rozproszone, a ich większe zwarte obszary to lasy i Wojewódzki Park Kultury i Wypoczynku (tabl. 2). Inne tereny bez zabudowy to pasy zieleni drogowej, trawniki i parki miejskie, ogródki działkowe, zbiorniki wodne oraz tereny kolejowe. Jako użytki rolne (pola i łąki) wykorzystywane są nieliczne działki (tabl. 3).

Tereny zajęte przez zabudowę mieszkaniową, usługową (usługi i handel) i przemysłową (infrastruktura kopalń węgla kamiennego, bazy transportowe) są rozproszone na całej powierzchni arkusza. Wśród terenów zabudowanych przeważa zabudowa miejska niska (20%). Zabudowa miejska wysoka zajmuje 15%, a obiekty przemysłowe 13% (kopalnie, huty, zakłady metalowe, wysypiska i hałdy).

Gospodarka. Od wielu lat najważniejszymi gałęziami przemysłu na terenie objętym arkuszem jest górnictwo węglowe i hutnictwo żelaza, a w przeszłości również hutnictwo cynku. Najbardziej intensywny rozwój regionu datuje się na wiek XIX. Ale już od XVI w. w rejonie Chorzowa Starego wydobywano rudy srebra i ołowiu, a rudy żelaza w kilku miejscach w Rudzie Śląskiej, Świętochłowicach i Chorzowie. W XVIII w. rozpoczęła się eksploatacja węgla kamiennego oraz działalność hut żelaza i cynku (Historia Chorzowa..., Historia miasta...). Wraz z rozwojem sieci kolejowej nastąpiła rozbudowa zakładów hutnictwa żelaza i cynku, rozwój zakładów energetycznych, przemysłu maszynowego, wyrobów metalowych i innych branż.

W przeszłości terenem najbardziej uprzemysłowionym był obszar dzisiejszych Świętochłowic. Pierwsza kopalnia węgla (Król Saul) powstała tu w 1825 r. W latach 1826–1835 założono kopalnie Quintoforo, Matylda i Franciszek, których pola górnicze mieściły się na terenie obecnych Piaśnik, Lipin i Chropaczowa. W okresie 1823–1853 powstały huty cynku Dawid, Constantin i Gabor, a w następnych dziesięcioleciach utworzono kopalnię węgla Śląsk i hutę cynku Guidotto (Zmiana...,). W dzielnicy Lipiny w 1847 r. powstała huta cynku Konstancja (późniejsza Silesia), a w dzielnicy Zgoda działały kopalnie węgla, huta cynku Klara i huta żelaza Zgoda

(Eintracht) oraz cegielnie (Zmiana...,). W latach 30. XIX w. w południowej części Świętochłowic zostały założone huty żelaza Bethlen-Falwa (później Florian).

Chorzów przekształcił się z wsi w osiedle robotnicze, a wkrótce w wielodzielnicowe miasto wokół wybudowanej w 1802 r. Huty Królewskiej oraz kopalni węgla Król (od 1791 r.). W 1872 r. uruchomiono Bismarckhütte (protoplastę huty Batory). Do 1889 r. na terenie Huty Królewskiej funkcjonowała też huta cynku Lydognia jako jeden z jej wydziałów (Huta Kościuszko...).

Bytomska huta Zygmunt (dawniej Hubertus) powstała w 1845 r. i na początku swojej działalności była cynkownią, a przez wiele kolejnych lat produkowała urządzenia dla przemysłu hutniczego w całym kraju (Zamet...). Na terenie bytomskich Łagiewnik w latach 1826–1870 działała huta cynku Marien Wunsch, a w Rudzie Śląskiej prowadzono produkcję cynku w hucie Godulla (Degenhardt, 1870; Szczech, 2003).

W obrębie arkusza działały lub dalej działają zakłady branży hutniczej żelaza i stali:

- huta ArcelorMittal w Chorzowie (kiedyś Huta Królewska, później huta Kościuszko) – produkująca aktualnie wyroby walcowane, szyny kolejowe i wyroby dla górnictwa,
- huta Batory w Chorzowie (w upadłości),
- huta Stal-Odlew w Bytomiu (dawniej Huta Zygmunt),
- huta Pokój w Rudzie Śląskiej – producent blach, kształtowników, konstrukcji stalowych,
- huta ArcelorMittal w Świętochłowicach (dawna huta surowcowa Florian) – producent blach stalowych ocynkowanych,
- Zakłady Metalurgiczne Silesia w Świętochłowicach (dawniej huta Silesia).

W południowo-zachodniej części arkusza wydobycie węgla prowadzą kopalnie Halemba-Wirek i Pokój.

Większe obiekty należące do innych gałęzi przemysłu i stwarzające zagrożenie dla środowiska naturalnego to zakłady zlokalizowane w Chorzowie (Michalik red., 2003):

- Alstom-Konstal – producent taboru kolejowego,
- Zakłady Azotowe,
- elektrociepłownia Chorzów,
- elektrownia Chorzów,
- Zakłady Chemiczne Hajduki,
- Novichem – producent kotłów parowych i kwasu mrówkowego.

W Świętochłowicach do znaczących zakładów należą (Chylat red., 2003):

- Prinzbud – wytwórnia mas bitumicznych,
- MetalCo – producent odlewniczych stopów cynku,
- Mostostal-Zabrze,
- fabryka kosmetyków Pollena-Malwa.